

Entrevista 1

- Bon dia.
- Bon dia.
- Moltes gràcies per haver-nos obert les portes de casa teva, Salvador.
- Bé, bé.
- A veure, el que ens interessaria, d'entrada, és que et presentis. És a dir, vull saber el teu nom i cognoms, la data en què vares néixer, i on vares néixer.
- "Bueno", doncs jo havia de néixer a França, però el meu pare no va voler que fos francès. La meva mare era filla de Vilacolum. Vaig néixer a Vilacolum, a Can Brancós de Vilacolum. La meva mare era filla d'allà i el meu avi era fill de Verges.
- Com et dius?
- El meu avi?
- No, tú, tú. Com et dius tú, Salvador.
- Salvador Prunella Brancós.
- Molt bé. I el pare i la mare com es deien?
- Coloma i Ramon.
- Molt bé.
- La mare Coloma i el meu pare Ramon Prunella.
- Molt bé.
- Fill de Molins.
- Molt bé.
- El meu pare fill de Molins i la meva mare filla de Vilacolum.
- El pare a què es dedicava, Salvador?
- Mira, anar de sol asol pels pagesos, per mosso. I la meva mare igual, pobreta. A cap edat ja feia la feina en una casa que eren sis de colla, tota la feina. I es van casar amb el meu pare, mira, acabada la guerra dels francesos del 14, que tots els espanyols que varen, que eren treballadors i varen anar a França, perquè faltaven molts "mils" de la guerra del 14, els hi donaven tot lo que volien, i el meu pare ho va trobar. Va anar amb un republicà que li va fer donar una caseta, planta baixa. S'havia de cuidar de dos cavalls i l'hort, que podia fer el que volia, vi, llenya i llum. I només vuit hores de treball. I el meu pare no ho va sapiguer guardar. Va tenir una "contienda" amb dos francesos i en aquell poble varen "sorrejar" un francès i varen donar la culpa als espanyols. I el meu pare va ser expulsat de França.
- El teu pare, quan hi va anar a França, era abans de que tú nasquessis o després?
- No, no, no. Jo havia de néixer a França i no va voler que fos francès, a l'haver-li passat lo que li va passar amb els francesos.
- Val.
- I no va voler que nasqués a França.
- Quants germans éreu?
- Quatre.
- Quatre germans.
- I el meu pare anava per mosso, que hi havia l'"arnadal", ja hi havia anat per mosso a can Pol, una casa que encara hi és. Després, per mosso aquí a l'altre costat de "llaurat" en un mas que en diuen el can Trin, un mas molt gros. Després a Figueres. Coneixia tots els amos de l'Empordà, es pot dir. I no tenia cul enlloc. I allà on podia estar molt bé va ser a França.

I la meva pobra mare, quan m'ho explicava, pobreta, diu: 'Haguèrem sigut tots ben ensenyats...', el francesos llavors no era pas com ara, anaven a estudi tots, i aquí no vàrem poder anar a estudi.

- I expliquem ben bé què hi feia el pare allà?

- El meu pare?

- Sí.

- Mira, havia de treballar la vinya amb els cavalls de l'amo, dos cavalls, i el temps de la feina de la vinya hi havia un jornalier que també hi anava amb el mateix amo. I el meu pare s'havia de cuidar d'aquells dos cavalls i de treure, cony, donar-els-hi menjar i... Estàvem més bé que no pas aquí a Espanya!

- I a on treballava, ho saps?

- Aquest poble... em sembla molt que es va estar cap a Estany i després a Argelers, a dos "puestos". I llavors va ser expulsat de França, ja ho sé jo. I jo ni ho sabia, però la meva mare m'havia explicat alguna cosa, diu: 'Aquest desgraciat...', ja ho va ser de desgraciat el meu pare, perquè lo que li va fer a la meva pobra mare no s'ho mereixia, pobreta.

- Salvador. Has dit que éreu quatre germans?

- Quatre, sí. Vàrem haver d'anar tots a lo d'ell, Que també era d'una casa que ja tenien aquí a Molins, però el seu pare va ser un desgraciat. A cap edat cada dia borratxo i fumar i no treballava.

- "Bueno"

- Havia tingut un forn de calç, el meu avi, aquí a Molins, seu, i un jornalier cada dia que coïa la pedra, i anava a repartir la calç. Però al morir tan jove, eren tres germans, dos nois i una noia, el forn va anar tot a la deriva...

- Això era l'avi, eh?

-...i va quedar la meva àvia, pobreta, vídua, amb els tres fills. I el meu pare serví tots els pobres.

- Quatre germans has dit.

- Sí.

- Quins éreu? De gran a petit quins germans éreu?

- Dos nois i dues noies.

- Un moment, un moment...

- Jo era el més gran dels quatre.

- Salvador, digue'm el nom dels quatre germans.

- Sí, jo sóc el gran, Salvador; el meu germà en Pepet, que era de la quinta del 40, aquest va haver d'anar a les batalles de l'Ebre, pobret; i la meva germana, la maria, que era la segona, vaja, la tercera; i després la petita, que només en queda una, a Colomers.

- Molt bé.

- És la més petita.

- Val.

- Ens portem nou anys.

- Un parell de preguntes.

- Dignes

- Econòmicament, la vostra infància, més o menys, a nivell, el pare i la mare treballaven...

- Sí, la terra, aquí a aquest poble.

- Perquè vosaltres vàreu viure a on? A on vares néixer o ja vàreu venir cap aquí?

- Jo de petit varen venir cap aquí el meu pare i la meva mare, a aquest poble.

- Val.

- I vàrem créixer en aquest poble i llavors vàrem anar a una masia, amb la guerra, aquí a l'altre costat de la Muga, en un mas.

- Molt bé.

- I amb la guerra, va ser quan vaig haver d'anar a la guerra.
- Val.
- Sí. I vaig. era de la quinta del 38, jo. I érem tres quintes, ens varen mobilitzar, l'any 37, vaja, el 36, el 18 de juliol del 36 va esclatar la revolució, la Guerra Civil, i el 37 ja ens varen mobilitzar tres quintes...
- Abans d'anar a la guerra, un moment. El pare tenia alguna ideologia política?
- Sí, era republicà.
- I tú recordes si el pare acasa tenia diaris..?
- No.
- ...publicacions..?
- No, no, no, no. Era molt analfabet, pobret, com tots.
- Sí?
- Pobres. Jo vaig anar a estudi, mira, aquí a aquest poble, feia la feina d'un home...
- Quan parles d'aquest poble vols dir aquí a Cabanes.
- Cabanes. En una casa de les més grans del poble, a dos anys feia la feina d'un home ja. En una casa de pagès. I a 17 anys en un mas cap a Castelló, i hi vaig ser sempre "hasta" a l'hora d'anar a la guerra. I aquest mas que el vàrem arrendar, a llavors va fer-hi anar a una germana, al mas que jo m'estava i aquell, l'amo li va dir: 'Aquest ja us el regalo, Ramon', li va dir.
- Com recordes l'esclat de la guerra, Ramon?
- Mira, de la guerra us ho explicaré que ens varen mobilitzar l'any 37.
- Però el dia que va esclatar la guerra tú el recordes?
- I és clar que me'n recordo.
- Què feies aquell dia?
- Érem en aquest mas que us dic, a l'altre costat de Muga. I me'n recordo, el 18 de juliol...
- Això era a Cabanes mateix?
- Sí, és terme de Cabanes, a l'altre costat del riu.
- Molt bé.
- En un mas que érem allà. El meu pare era masover d'aquella propietat. Pagant calés podia fer el que volia. Doncs me'n recordo el 18 de juliol del 36, que va venir un republicà del poble, el meu pare havia parat l'era, que era el temps de batre, el 18 de juliol es batia, aquell temps, amb els animals. Va estendre les garbes i me'n recordo que va venir un del poble, un republicà, i li va dir: 'Ramon, has de venir cap al poble...!', com avui, me'n recordo com si fos avui, '...que hem de formar un comitè de guerra'. El 18 de juliol del 36, que va ser quan va venir la revolució i la Guerra Civil. I el meu pare li va dir: 'Jo no vull abandonar la dona i la mainada perquè la tinc al llit', Que era veritat, que la meva mare, pobreta, no sé què li va passar, però era invàlida i dies al llit, no podia moure's, que va venir la meva àvia de Molins, que era la mare del meu pare, a cuinar-els-hi per tots. I me'n recordo d'això. I l'any 37 ja vàrem haver d'anar a la guerra. Tres quintes. I allà on vaig anar primer, on ens varen portar primer, a Lleida, en un "puesto" que hi havia hagut uns... un convent de frares havia sigut. I allà érem 3.000 soldats, eh, érem, que havíem d'anar. A les trinxeres, ja, a la guerra. I allà no sabíem, no havíem vist mai cap bombardeig, i estava ple de gent, ja de la guerra, del front de Huesca, del front de Saragossa i del front de Teruel, que havien marxat d'allà on hi havia la... cony, el front. I era ple de gent. Doncs un dia de mercat, ve l'aviació d'en Franco, va seguir el carrer Major de Lleida. 300 morts hi va haver i 500 ferits. Això ho tinc gravat aquí. I quan vaig veure, van ensopegar un col·legi de nens i nenes. Un "llanto" i uns plors... Tothom fugia de la capital. No havíem vist cap bombardeig. Allò va ser lo primer que vaig veure de la guerra. I ja volia ser al front a tirar "firos", jo. No vàrem pas estar-hi gaires dies al po... tres o quatre dies més ja ens vàren carregar, a la nit, ens vàren carregar en camions i en el front de l'Aragó. Allà ja hi havia la

línia dels dos bàndols. I aquells pobres que hi havia allà voluntaris de la guerra, escapats, tots eren escapats dels pobres que va ser dominat de la banda d'en Franco, eh? Escapats de la mort quasi tots. Jo no era voluntari però ja vaig ser voluntari igual que ells, del que ens explicaven que els hi va passar amb les seues famílies. I me'n recordo el que ens "mandava", un "sargento", a les trinxeres, a la primera guàrdia que vaig fer, sento un trepig i teníem una consigna, els hi havíem de demanar la consigna que hi havia cada nit. Jo vaig dir: 'Mi sargento, le doy la consigna' i diu: 'Así me gusta, que esteis alerta, aquí peligramos todos' i aquell noi, pobret, era casat de poc. No varen poder-lo agafar en el seu poble, varen agafar a la seva senyora en estat, se la varen carregar. I el que ens feia el menjar, que era per 30, no van poder agafar a ell, pobret, que semblava que tenia 70 anys, pobre home, dos fills també els hi varen "fusilar". I tots aquells voluntaris que hi havia, tots eren escapats de Fuentes de Ebro i de Pina de Ebro, d'aquells pobles de l'Aragó. Jo vaig ésser voluntari, no era voluntari però hi vaig anar-hi amb les quintes però era igual que un voluntari, jo. I és el que sento més, que els pobres homes de la nostra guerra varen haver de ser derrotats, els voluntaris varen ser els que varen morir més a la guerra, ja ho sé jo.

Tinc molta memòria. I ara us explic...

- Vas anar-hi convençut a la guerra?

- Sí. Jo ja anava convençut que anàvem a defensar una causa justa i legal. I vàrem haver de ser derrotats. No, no, jo... tinc un ideal, jo, eh? Parteixo republicà, socialista, comunista i demòcrata. Res de lo que he vist durant la meua història. Tinc molta memòria jo, eh? I la culpa de la nostra guerra... sou joves tots dos, sabeu qui varen ser els culpables? Qui es va sublevar? No ho sabeu?

- Digues, digues.

- Va ser que el segon president que hi va haver... Quants presidents vàrem tenir amb la República? No ho sabeu cap?

- Explica'ns-ho, explica'ns-ho. Ets tú qui ens ho has d'explicar.

- Primer "Niceto" Alcalá Zamora, el segon Manuel Azaña i l'últim el doctor Negrín que varen haver de campar cap a Mèxic, cap a Rússia i cap a França. Va ser l'últim president de la República. I el segon president, que el meu pare era republicà, va venir a fer un míting aquí a Figueres, l'Azaña. I el meu pare era republicà i va anar ell, l'alcalde i tres, eren tres del poble, a sentir-los què els hi, què explicava l'Azaña. Doncs l'Azaña lo primer que va fer va ser: el "clero" res de paga, cap paga, "menos" militars i els amos de les terres i de les cases van haver de rebaixar els arrendaments. Qui es va sublevar? Aquells que feia tants anys que governaven: el "clero", els militars i els milionaris. Que va passar? La nostra guerra, tres anys. Catalunya va ser, va quedar arruïnada del bombardeig i el pànic. Catalunya va quedar arruïnada del bombardeig, les quatre províncies, i en canvi, tot el "clero" sabeu on va anar parar tot el "clero"? Cap a Galícia i cap a Sant Sebastián i cap a Santander, i els milionaris també.

- Un moment, Salvador, un segon. Ens has explicat aquestes experiències del president...

- És que tinc molta memòria, jo. I això del president, del segon president, la meua pobra mare era analfabeta, pobreta, el meu pare ja sabia llegir i escriure. I me'n recordo que li va dir: 'I què us ha explicat l'Azaña?', jo era petit, jo sentia que parlaven quan va arribar de senti'l, el míting de l'Azaña; diu: 'Mira, l'Azaña, quan ell sigui president, lo primer que farà, diu, los curas los pondrá en un barco, en alta mar, y que vayan a cenar con Diós. Això, la meua mare no sabia què... diu: 'I què vol dir això?'; 'Mira, que els posarà en un "barco" i que vagin a "cenar" amb el seu, amb el deu'

- Salvador...

- I va ser lo que va venir la revolució, perquè va tocar, l'Azaña va tocar als milionaris, al "clero" i als militars i per això va venir la Guerra Civil. No se'n sabien avenir que haguessin de governar tants anys els republicans. Per això es varen sublevar.

- Quan estaves al front...
- Digues, digues.
- ...a banda del que ja ens has explicat de l'experiència de Lleida, després cap a on vares anar?
- Sí, amb la retirada d'Aragó vàrem baixar, vàrem abandonar el front d'Aragó tots cap a Catalunya, tothom fugia, que ja no vàrem trobar resistència enlloc ja. I llavors es van formar les batalles de l'Ebro, al mes de maig, el juny i juliol i es va reformar l'exèrcit de la República. I ja va venir l'últim, cony, aquí a Lleida, i després cap a França tots, el mes de desembre i gener i febrer.
- Del 39.
- I el dia 10 de febrer vàrem passar a aquest poble Latour de Carol amb la divisió d'en Durruti. Sabeu quins eren els d'en Durruti. Tinc una cançó molt bona dels d'en Durruti, dels voluntaris. Si voleu us la puc cantar.
- Doncs per mí ja la pots cantar ara mateix.
- 'Era un día nublado y sin sol,
y venganza nos tranmiteron.
Ya hemos sabido la muerte
de un valiente luchador,
y que peleaba en Madrid
con sus bravos voluntarios,
con sus bravos voluntarios,
con el fusil en la mano.
Y adelante compañeros,
y adelante su consigna.
Hasta vencer el fascismo
que es una fiera gallina.
Y a nuestro hermano Durruti
siempre hay que recordarlo,
que dió la vida y la muerte
por defender la libertad.
Y adelante compañeros,
y adelante su consigna.
Hasta vencer el fascismo
que es una fiera gallina.
Y una bala traicionera
salida de una ventana
que ha segado la vida
de un valiente luchador
que peleaba en Madrid
con sus bravos voluntarios
con sus bravos voluntarios
con el fusil en la mano.
Y adelante compañeros,
y adelante su consigna.
Hasta vencer el fascismo
que es una fiera gallina'.
- On la vas apendre aquesta cançó?
- Amb els voluntaris, pobrets.
- Quan feien la retirada?

- Allà a l'Aragó, al saber la mort d'ell, del "jefe", en una posició varen assaltar-la, dels d'en Franco, i els varen liquidar a tots. Estaven encesos, pobres, al saber la mort del seu "jefe", Durruti, i anava amb un altre, amb un català, Ricardo Sanz, un tal Ricardo Sanz.

- Sí senyor.

- Sí senyor.

- Bé, eren els de la FAI.

- Sí. La FAI però... sí, hi havia la FAI, hi havia la C...

- No, no, em referixo a en Durruti i en Sanz, que eren els de la FAI.

- Sí, eren els de la... cony! eren voluntaris la majoria.

- Sí, sí, sí, sí.

- I varen venir molts estrangers, també a defensar la República, eh? Venien trens d'estrangers però va ser un fracàs. Varen treure els estrangers de la banda d'en Franco, els d'en Negrín i, l'últim, varen quedar...

- Salvador, a mí ara...

-...vàrem quedar despullats.

- En aquell moment en què quedeu despullats, precisament ara tu ho acabes de dir, és on anava jo. És a dir, a veure, en quin moment es va veure clar que..? i a on estaves tú? que ja havíeu d'anar cap a... que la cosa estava perduda? És a dir,...

- Jo ja us dic...

- On estaves tú quan vàreu pendre consciència que havíeu d'anar cap a la Retirada?

- Sí, com... fugíem cap a França.

- "Bueno". I on estàveu? A on vàres començar a fugir cap a França?

- Aquí al... a Lleida. A Artesa de Segre ja va haver-hi un bombardeig que va morir molta gent, me'n recordo, i tothom fugia cap a França i cap a casa, el que podia cap a casa, però la majoria cap a França.

- Tú en aquells moments en quina divisió estaves o en quin..?

- La divisió d'en Durruti, dels voluntaris, vaig anar sempre.

- sí?

- No vaig canviar de cap divisió, jo.

- Val.

- No era voluntari però era igual que ells, pobres.

- Sempre vas estar amb ells.

- Sempre voluntari. I manyos, que eren gent que m'agradaven molt, jo. Els manyos per mí eren molt bona família, tots. Tot lo que hi havia per menjar, quan vaig arribar al front, era per tots, lo que teníem per menjar. Molta germanor hi havia.

- Com va ser l'anada cap a França?

- Sí, mira, vàrem abandonar les trinxeres a l'aragó perquè el dia abans se sentien les ametralladores cap al costat de Huesca i me'n recordo que jo, la primera guàrdia que vaig fer a la nit, al cap de XXXXX la primera guàrdia, em venen a buscar i em diuen: 'Hay que marchar enseguida'. Ja estaven formats, la companyia, per anar cap a... per marxar! Abandonar-ho tot perquè... Cinc dies i cinc nits caminant nit i dia, que ens volien agafar presoners a tots si haguessin pogut. Els que anaven, els "jefes" tots eren morts, eh? I me'n recordo que el capità, un pastor "nada menos", pobret, ens "mandava", un pastor d'allà dalt a Aragó, que amb prou feines sabia enraonar, encara me'n recordo. Me'n recordo que vàrem caminar tota la nit, vàrem reposar un moment, diu: 'Muchachos, si hay que abrir paso, tenemos que abrir paso, ¿eh?. No sabemos si estaremos "cupaos"'. Va ser terrible allò, eh? Tota la nit, i quan va ser clar, me'n recordo allà, en un poble que en deien Lanaja, XXXXX de los Monegros, el capità va agafar un cavall i va anar al poble i de seguida feien baixar ovelles, paquets de bestiar... s'ho volien emportar tot i última hora ho van haver de deixar tot. Varen degollar no sé pas quantes ovelles que tothom volia tiberi i arriba el capità

i diu: 'Hay que marchar enseguida, que nos van a rodear y nos van a pringar a todos'.
Mira, anar marxant, nit i dia.

- Éreu un grup molt nombrós?

- Sí, tots els que havíem abandonat ja el front.

- Però vull dir... Ja, ja, ja. Però què podíeu ser? Una cinquantena d'homes? Més?

- Cents, érem!

- Val.

- Marxàvem del front de l'Aragó, cap a Lleida. I es varen parar els d'en Franco, no nosaltres. Si allò XXXXX era una "venta", jo ja vaig veure que era una "venta". I aquells pobres voluntaris, la majoria va tenir preferència per anar a carabiners i la guàrdia d'assalt, els voluntaris. En canvi els que érem de les quintes vam quedar-nos amb ells, amb els que hi havia. Però molts dels voluntaris van ser... mira, un del poble, que és el de la meva quinta, aquest va anar a carabiners... i cobra! Jo no cobro ni cinc centims.

- El trajecte fins a França va ser a peu?

- A peu sempre, tots a peu. I si no els hi haguèssim volat els ponts, els que ens "mandaven" eren morts, eh? Oh! no anàvem pas riure a una guerra, eh? No us hi volgueu trobar, fills.

- Quin..? No, no. La veritat és que no.

- Va ser lo pitjor.

- Quin va ser el trajecte? De Lleida, cap a on vàreu anar?

- Mira, cap a la Seu d'Urgell i cap a Puigcerdà i cap a aquell poble que dic, Latour de Carol, vàrem entrar en un poble allà a tocar a Puigcerdà.

- L'entrada a França va ser, més o menys a quin dia? Ho recordes això?

- Sí el dia 10 de febrer.

- Del 39, eh?

- Vàrem entregar tots els fusells i la... tot l'armament que portàvem. Bombes de mà i fusells i pistoles.

- Quina estampa hi havia a la frontera?

- Hi havia soldats francesos, gendarmes, que ja ens esperaven.

- Era de nit o de dia?

- De dia, encara vam veure de dies alguna cosa. Però em va passar una cosa que, allà a la frontera, que n'hi havia que volien anar cap a Espanya i el que veien que la a nit s'aixecava, el despullaven i cridaven: '¡Fascistas! ¡Hijos de puta!', els hi deien. Que anaven a agafar el tren per anar cap a Irún. Hi havia molts que allà... la línia que anava cap a Irún. I molts varen... els gendarmes ho veien, que a la nit hi havia un desbarajuste per allà amb els presoners. I a l'últim ens varen fer passar a tots a la carretera, allà, i el que va voler anar a l'Espanya d'en Franco el posaven en un "puesto", i el que va anar a l'Espanya d'en Negrín, cap a França. Llavors varen poder marxar, que ningú els hi deia res.

- Us ho preguntaven a vosaltres si volíeu anar a l'Espanya d'en Franco o a la d'en Negrín?

- Sí. Els gendarmes varen veure que allò era un cas perdut, lo que hi havia amb els presoners, i els varen fer passar a tots alla davant d'ells i el que volia quedar-se a França, a França, i el que volia quedar a l'Espanya d'en Franco, cap a l'estació de... i cap a Irún. Ara, que molts es pensaven que anirien a casa i varen anar a camps d'Espanya, que encara va ser pitjor.

- Ja.

- He, he,he (Rialles) Jo ja sé de què va...

- A veure...

- Perquè jo, quan vaig venir de França...

- Espera't, espera't. Espera't, que ara arribem a França. Arribem a França i quedem

- Digue'm de França, sí.

- Tú decideixes que tú vas a l'Espanya d'en Negrín, no?

- Jo vaig anar a defensar l'Espanya d'en Negrín.
- Vinga, doncs. Per tant, vas cap a França.
- Sí, sí.
- Un cop ets a França, què passa?
- Mira, passa que en aquell camp ja havia sigut un camp de concentració de la guerra del 14 dels alemanys,...
- Quin camp?
- ...dels francesos.
- Quin camp i..?
- L'Ariège, Vernet d'Ariège.
- Això és el primer camp que vas anar?
- Primer ens van tenir en un castell aquí a Mont-Louis, quatre o cinc dies.
- On era això de Mont-Louis?
- Aquí a la... cony, a tocar a Font-Romeu,...
- Val.
- ...castell francès. Allà ens varen tenir a tots els soldats a dins d'aquell castell.
- O sigui, només d'entrar a la frontera ja vau anar directe a aquest castell.
- No, vàrem estar dos o tres dies allà en un prat, a tocar la frontera. Allà dormíem, que a mí em varen donar unes sabates noves, que vaig quedar descalç, i me les varen cardar la primera nit, vaig quedar descalç, escolta.
- Aquest camp estava completament... diem-ne...
- Era un prat. Era un prat que hi havia tres barracons d'obra que només n'hi cabíem 300, i érem 15.000, així és que tots els altres havíem d'estar a l'intempèrie
- I això era ben bé passada la frontera.
- No, no, a L'Ariège. Això va ser quan vàrem ser al camp de concentració.
- "Vale", doncs espera't. Anem per parts perquè ens estem des... ens estem...
- Del castell XXXXX llavors ens vàren, al cap de tres o quatre dies de ser allà, ens vàren cardar en un tren i cap a Vernet d'Ariège, a França, al camp de concentració.
- Val, bé. Anem a poc a poc. Entreu a França,...
- Sí.
- ...lo primer que feu és que us van tenir allà en uns prats...
- sí, sí.
- ...durant dos o tres dies...
- No, no, ja hi havia les alambrades, ja estava tancat.
- Sí? Però això quin poble era, això?
- L'Ariège, Vernet d'Ariège.
- Val.
- Cony, allà van agafar els noms de tots els presoners, els francesos...
- Espera't un moment, és que no, no... Primer has dit que vau anar al castell i després a Vernet, no?
- Després... sí, en el castell ens hi varen tenir tres o quatre dies.
- Val. Com era aquest castell?
- Un castell, cony, d'aquell temps, dels francesos.
- Val.
- I llavors ens varen fotre en aquest camp de concentració...
- Val. Però vull que m'expliquis una mica el castell. Éreu molts els que estàveu presos dins el castell aquest?
- Sí, cony... molts, poder 1000.
- Us varen tractar bé?

- Vàrem agafar un diarreia terrible tots, no sé què va passar, què ens varen donar per menjar, però la majoria teníem diarreia. I llavors va ser quan ens varen treure i ens van portar a aquest camp de concentració allà L'Ariège.

- Que era el de Vernet.

- Vernet d'Ariège.

- Molt bé.

Que allà, al mes de febrer, molta fred va fer, i al març, me'n recordo. Que n'hi havia que es morien de fred perquè no tenien barraca per dormir, ni abrigalls. A la intempèrie, plovia! Plovia i fred.

- Fes-me una descripció del camp. Com era el camp?

- Cony! Un prat molt gran que feia al "menos" 20 vessanes. Sabeu què és una vessana? I ens varen tancar amb "alambrades" i els negres ens vigilaven. Que el que es volia passar del... travessar les "alambrades", l'haguèren travessat aquells... negres hi havia de vigilants, els primers.

- I per tant, allà no es podia entrar i sortir fàcilment.

- No podíem escapar-nos d'allà. I els "jefes" els tenien en un barracó a part, allà a tocar del nostre camp, principalment els més grossos.

- Molt bé.

- Però després de dos mesos va venir una brigada de francesos, paisans, eh?, i ens varen fer barracons de fusta, aigua per beure i rentar-nos i unes cuines, varen fer, cuines noves i ens atipaven els francesos, eh? Jo dic la veritat, en el meu camp, en aquest camp, a última hora ens varen tractar bé.

- Però al començament va ser difícil?

- Va ser lo pitjor de la vida. El febrer i el març, després no. Et dic, varen venir uns, una colla de francesos, poder 25 o 30 n'hi havia, i feien barracons de fusta i tots vàrem poder estar a dintre.

- Quan estàveu aquí a Vernet, Salvador, això vol dir que aquests dos primers mesos dormíeu a la intempèrie? O com us ho va organitzar?

- Mira, jo tinc un meu amic, pobret, que vàrem trencar la gleva, i un allà...érem tres del poble, i aquí en aquest castell ja va venir un seu oncle a busca'l, a França, un oncle d'un d'aquí del poble. I doncs vàrem quedar amb l'altre amic i ens va deixar la seua manta. Entre tots dos teníem tres mantes i vàrem trencar la gleva del prat i vàrem formar una mica de paret, que era mol enginyós aquell meu amic, i ja vàrem fer una barraca que ja no ens mullàvem jo i ell. Però n'hi havia, pobrets, que no tenien... no varen poguer-ho fer, havien d'estar parant la pluja i la fred.

- Però aquesta barraca amb què la vàreu fer?

- Cony! No t'ho dic? La gleva del prat i llavors dues estaques que va poder posseir d'allà de les "alambrades", doncs la vàrem clavar com vàrem poder, com podíem i, com que teníem tres mantes, una manta ja era per no mullar-nos. I va agafar també un braçat de palla de dins d'un barracó d'aquells i ja no ens mullàvem jo i aquell meu amic.

- Com es deia aquest amic?

- Quim Gimbernat, Joaquim Gimbernat.

- Molt bé.

- Pobre Quim... i ell em deixava les seues sabates. Diu: 'Ves-hi tú a parar el plat', que a vegades tres quarts d'hora per agafar un "casso" de lo que et donaven. Diu: 'Jo cauria desmaiat', pobre. I jo, em deixava les seues sabates i anava a parar el plat, per mí i per ell.

- El tema de l'higiènia i de l'alimentació dedueixo que els dos primers mesos va ser molt i molt dur, eh?

- Molt terrible. Mira, ara vaig anar a la Vall d'Aran...

- Sí?

-...vaig veure una cosa que em va agradar molt. El riu que hi anàvem a buidar la merda, parlant clar, tots els que érem presoners, els gendarmes ens hi portaven, amb unes letrines de ferro, de XXXX, una "ansa" cada un, de vegades quedaves brut de tan plenes que eren, i anàvem a buida'l en aquest riu que surt d'aquí de la Vall d'Aran, el Garona, que passa allà, no gaire lluny d'allà al camp que érem nosaltres, un riu cabdalós de França. I em va venir a la memòria, mira, el Garona. Hi anàvem a buidar la merda, parlant clar, del camp de concentració al mes de març i febrer.

- El riu era, passava per la zona on estàveu tancats o havíeu de sortir del camp?

- Sortíem del camp, però els gendarmes ens hi portaven. Allà poder hi havia un quilòmetre,...

- Val.

-...del riu, i anàvem a buidar-hi, parlant clar,...

- Per tant, això vol dir que havíeu...

-...els pixats i la merda del camp.

- Per tant, això vol dir que havíeu de fer-ho, com a mínim, un parell o tres de vegades al dia.

- Mira el dia... cada dia "nombraven" els que havien d'anar-hi, a buidar-ho. Els uns un dia, un altre dia uns altres.

- Val. Per tant això vol dir que les necessitats es feien en un altre lloc del camp.

- Sí, en unes letrines de ferro.

- Val.

- Varen formar també un "tablado" de fustes i les letrines a sota i tothom anava a fer les seues feines a dins d'aquella letrina, però el primer mes va ser terrible, eh, els dos mesos primers. Vèies que tot era ple de merda i pi... i anaven emplenant el prat de... allò era, era per agafar-hi una epidèmia...

- Home i tant. Per tant, quan parles que anaves a buidar tots els excrements era ja quan estava organitzat.

- Sí, quan ho varen tenir organitzat. Les cuines, per donar-nos menjar, els barracons de fusta i l'or d'Espanya també en varen deixar molt perquè ens donguessin menjar els francesos. Però no era a tots els camps, aquí al Barcarès i a Argelers, era diferent. Però aquell camp ja havia sigut un camp de concentració de la guerra del 14 dels alemanys amb els francesos.

- El de Vernet, el que vas estar tú.

- El de Vernet, sí senyor, el que hi vaig esser jo. Sí. Doncs me'n recordo, vaja, de tot això...

- Era molt gran el recinte del camp, Salvador?

- Sí, cony, hi havia... al "menos" hi havia 20 vessanes de prat. Era un prat que el van tancar amb "alambrades" de ferro, vaja d'això d'espina, però no podies pas travessar, eh? perquè hi havia al "menos", ben bé quatre metres d'"alambrada", eh. No podíem escapar de cap manera allà.

- Hi havia vegetació, a dintre el camp?

- Sí, a la intempèrie.

- No, però vull dir hi havia arbres, matolls o era tot pelat?

- No, no, no, era tot, era net.

- Era net, eh?

- El sol el vèiem cada... si en feia el vèiem cada dia. I me'n recordo que varen venir després dels negres, que els varen treure, que la fred... se'ls hi morien, quedaven enrampats de fred, varen venir soldats francesos, llavors. I aquells, pobres, soldats francesos, el ranxo que els hi sobrava ens el donaven.

- Els francesos aquests... va anar més bé amb els gendarmes francesos que amb els senegalesos?

- Jo ja et dic, quan vàrem venir, el meu pobre pare, com que veia els que venien dels camps d'arreu, diu, quan em va veure, diu: ' Fill meu estàs molt bó, tú'; diu: 'Aquests que venen dels camps d'aquí, pobres, venen amb la pell i els ossos'. I era veritat. Jo vaig venir amb un meu amic de Molins que no va poder venir a casa, va anar a Reus. I quan vaig sapiguer que havia vingut, i pobre em diu: 'Si m'hi hagués hagut d'estar un mes més, m'hi havia de morir de gana i de fred'. A Reus, aquí, als camps d'aquí, d'en Franco, eh, "al tanto".
- Molt bé. Abans de prosseguir amb el camp, vull que m'expliquis una mica el tema del castell. és a dir, vosaltres vàreu anar...
- Aquest castell de Mont-Louis?
- Sí. El castell de Mont-Louis va ser ben bé una cosa provisional...
- Sí, per estar-hi pocs dies.
- Ja.
- Llavors va ser quan varen... allà en aquest camp, ja el preparaven per nosaltres, el camp.
- Però en el castell aquest dormíeu en cel·les...?
- No, no, hi havia fusta.
- Val.
- Dormíem tots allà en unes habitacions, vaja, habitacions de fusta.
- Però, vull dir, estàveu tots per allà tirats, diguem'ho així.
- Els polls, veies córrer els polls... mare de Deu... misèria. No us hi volgueu trobar, fills.
- No, no. Però allà éreu grup tot,... diguem, tot éreu soldats, no hi havia civils allà.
- Al camp de concentració sí que n'hi va haver, n'hi havia també.
- No, ara parlem del castell, ja hi tornarem al camp.
- Era de soldats i de paisans...
- Val.
- ...aquest camp.
- Però en el castell?
- No. Soldats érem.
- Val. Al castell només soldats, eh?
- Aquest castell només érem soldats, cony, que havien "mandat" a França. Però en el camp de concentració hi havia paisans i soldats, érem tots barrejats.
- Ja des del primer moment.
- Però tots érem igual.
- Ja des del primer moment.
- Sí. Sí. Varen entrar molts de paisans, també, quan érem soldats.
- Hi havia dones i criatures, també?
- No. Les dones no hi eren pas, només, tot érem homes.
- Tot éreu homes, eh?
- Aquest camp que era jo, l'Ariège, érem tot homes.
- En el moment en què va haver-hi més gent..? Tú vas estar a l'entorn de quant de temps, aproximadament?
- Mira, hi vàrem entra-hi al febrer i a l'agost vaig venir, del mateix any.
- Val. Per tant...
- En Franco va fer... tenien un altaveu i aquell altaveu, ja n'hi havien que estaven "al tanto", eh, de anar al camp, cridaven, a vegades, espanyols que es presentessin, allà al "puesto" de policia i n'hi havia que deien: 'Si vàreu fer sang en el vostre poble, no us presenteu, que us agafaran i un portaran cap a Espanya', que se'n varen emportar algun, eh, del camp, la Guàrdia Civil. Que tenien... que podien fer-ho. I molts els hi deien: 'Si de cas al vostre poble vàreu fer, hi va haver morts i ferits en temps de la guerra, vaja, la revolució, no hi aneu, que ja sabeu lo que us passarà'

- Quanta gent hi va haver aquí al camp de Vernet mentre tú hi eres?
- 15.000 érem...
- Sí?
- ...en aquest camp. érem 15.000, sí. Derrotats de la guerra.
- Allà, Salvador,...
- Dignes.
- ...hi havia algun tipus d'organització política? És a dir, els soldats, els civils, a dintre el camp...
- No, no, no.
- Que tú sàpigues, eh? Es varen organitzar a l'entorn d'alguns partits..?
- No, no. La única cosa que varen organitzar, músics, que hi havia tota classe de gent, mestres, músics... tocaven i es "distrevien". "Corus" que cantaven, músics que tocaven. Aquests instruments els tenien molts. I també ens "distraviem", mira. N'hi havia que explicaven "cuentos" i coses. Per allà tots érem iguals, presoners. Sí. I aquests presoners, molts llavors, quan Hitler va ser, va dominar França, molts, pobres, els varen enganxar i varen anar a la mort.
- Aquí al camp, quan varen arribar els gendarmes francesos,...
- Sí.
- ...al cap d'un parell de mesos, en quin aspecte va canviar tot plegat? Has dit que varen fer barracons, explica'ns una mica com va transformar-se el paisatge aquell,...
- Sí, es va...
- ...era trist però, tanmateix, es va millorar una mica.
- Sí, es va millorar degut a lo que jo et dic, que es varen fer barracons de fusta, cada barracó n'hi cabien 300... i, cony, hi cabíem tots. Podia ploure i ja estàvem a dins i ens donaven menjar, llavors. Ens varen, a l'última hora ens varen tractar bé, els francesos.
- Aquests barracons, a dintre com estaven distribuïts, és a dir, estàveu a terra? Teníeu llits?
- No, no, no. Amb fusta tot.
- Val.
- Tot era amb fusta i havia tres, tres d'allò, pujaves amb una escala.... tres... naus, vaja, tres coses per dormir.
- Val. O sigui, com tres lliteres, perquè ens entenguem...
- Això, tres lliteres.
- ...però tot eren pisos de fusta.
- Tot era lo mateix de fusta, sí. I d'afora una pila d'aigua que sortia... que podíem rentar-nos... cony, com és degut. Ens XXXXXX, però estàvem bé, i el meu pare ja et dic, quan vaig venir de França, diu: 'Però... estàs molt bó tú, fill meu'. Estàvem bons! Ens atipàven els francesos, llavors, quan jo vaig venir.
- Salvador, un dia normal al camp, ja quan les condicions van ser més bones...
- Sí.
- Què era? A quina hora..? Us aixecaven a una hora? Cadascú s'aixecava a l'hora que volia? Com anava allò?
- No, no, no. Ens aixecàvem a l'hora que volíem. "Bueno", a l'hora d'esmorzar ho havíem de ser, cony, aixecats, a l'hora que ens donaven el d'allò, el cafè.
- I a quina hora era això?
- Sí, allà a les 9 del matí.
- I us aixecàveu de les lliteres..?
- I a última hora ens donaven berenar i tot. A la tarda, a vegades ens donaven un tall de bacallà fregit o un bistec i pa. Ens atipaven!
- "Bueno", un moment...
- Ja es veien venir la seua guerra. Degueren pensar: 'Aquests aniran tots a defensar-nos'.

- (Rialles) Salvador, al matí fèieu el cafè...
- Sí
- Vinga! Fèieu el cafè. A on anaveu a fer-lo? Sortíeu del barracó?
- Sí, sortíem.
- I a on anàveu?
- Anàvem a la cuina i allà fèiem "cola" i ens donaven un cafè.
- Molt bé. I us el fotíeu allà de qualssevol manera.
- No. Ja et dic que a última hora ens atipaven,...
- "Bueno" però per fer un cafè...
- ...però els primers dos mesos va ser criminal.
- Ja ho has dit. Però per fer el cafè, ho fèieu allà mateix? Anàveu a un menjador? En algun tipus de recinte que us podíeu asseure o els el preníeu per allà fora?
- Podíem agafa'l i anar al barracó. Agafar-ho i anar-nos-ho a menjar al barracó.
- Molt bé. I després de fer el cafè què es feia? Era l'hora de fer la música i tot allò que has dit, per exemple?
- Sí. Fèiem "corrida de toros", (Rialles) ens posàvem unes banyes i, mira, n'hi havien que estaven tranquils, cantaven, cony! si ens atipaven!
- O sigui, que tothom fotia una mica lo que volia.
- Ja n'hi havia que cridaven: 'Viva els camps de França'.
- Ho dius en "serio"?
- Sí, la veritat, va ser els dos mesos primers que va ser criminal. Allò era viure a l'infern. Cony, ja us dic, al febrer i al març va fer dos mesos, mira que cada dia pluja, pluja i neu, pluja i neu. I fred.
- I a la intempèrie, tu encara rai, que tenies aquella mica de barracot.
- Jo i el meu amic no ens vàrem pas mullar. Ara, que la majoria a la intempèrie.
- Però aquells dos mesos que les vàreu passar putes, parlant clar,...
- Massa.
- ...que estàveu en aquella barraqueta, improvisada, això vol dir que practicament tot el dia estàveu allà dins, vosaltres dos.
- Sí. Ell, el meu company sí, però jo a vegades m'aixecava i feia la volta per allà el camp. Ell no estava d'humor per res, pobre Quim.
- I per què? Que tenia algun mal o estava ferit o algo?
- Perquè... nooo. Ja tenia una xicota, que el va venir a buscar el mes d'abril. El varen venir a buscar a ell, al camp.
- I va poder sortir?
- Una cosina i una xicota, que el seu pare, d'aquesta xicota, era a l'Espanya d'en Franco. I li varen arreglar l'aval i el varen venir a buscar. I llavors jo em vaig quedar tot sol amb un de Molins.
- Vas fer amics en aquest camp?
- Què?
- Vas fer amics? Si vas fer amics?
- Sí. Tants que vulguis, en tenia d'amics. Sí. Jo amb tothom m'he fet amic.
- A part d'aquest en Quim, qui més recordes d'aquí del camp?
- El pare d'aquest home era més aviat de dretes...
- No, no, no, no, no...
- ...però era un bon home.
- A part d'en Quim, deixant en Quim de banda, quins altres companys val la pena de parlar?
- Aquest que et dic que el varen venir a buscar que encara hi té la, aquí hi té una... cony! família, aquí a Cabanes. Es deia Tubau. Aquest no va valer res. Quan va ser de... que ens

podia enviar una carta allà on érem, i un "sello", no se'n va recordar més de... ni de jo ni del meu... de l'altre amic.

- I altres soldats que hi havia allà, que et sembli que valgui la pena de recordar? Recordes algú altre?

- Sí, tants que vulguis, me'n recordo que n'hi havien...

- diguem un parell.

-...que ja molts, pobres, són morts.

- Ja, ja. Un parell.

- Mira, tinc un d'això...

- No! No! No! No cal que t'aixequis, no t'aixequis.

-...una fotografia...

- Ja ens ho ensenyaras després.

- Una fotografia que som una colla d'acabada la guerra. A Lugo, destacats a Mondoñedo érem, en un batalló. Aquests érem catalans, tots, que ens varen mobilitzar acabada la guerra, en Franco ens va donar... ens va fer un "regalo", dos anys de passar gana, a l'exèrcit seu. I era quan hi havia la guerra mundial, això tampoc no me "s'esborra".

- "Bueno". Estem amb un dels teus amics del camp, a part d'en Quim, qui més hi havia que creguis que val la pena de recordar? Per exemple, a les lliures amb qui estaves?

- Ja no em recordo de cap més perquè ja tots són... ja no en veig cap.

- Molt bé.

- Només veig els que vàrem fer l'exèrcit...

- Els de després.

-...després de la guerra acabada,...

- Val. Molt bé.

-...que en Franco ens va mobilitzar i ens va cardar dos anys a passar fam, això no me "s'esborra" a mí.

- No, ja, ja. Home...

- Fer... a casa hi haguere... i tenia tiberi per menjar però érem presoners d'en Franco, llavors.

- Molt bé. Hem fet el cafè, hem jugat als "toros", hem fet una mica de música...

- Doncs...

-...a més de fer més bon temps, i després a quina hora anàveu a dinar, al camp?

- A la una, a la una. Els francesos dinen sempre aviat, sí.

- Molt bé. I què us donaven per menjar, per exemple?

- No, no. Bó, bó, bó.

- "Bueno" però bó, però bó, però vull saber què menjàveu, va!

- Cigrons, a vegades cigrons, a vegades mongetes barrejat amb algun tall de carn, patates... en "fin", ens feien un bon tiberi.

- I n'hi havia per tothom?

- Sí, tant que vulguis. L'última hora ens atipaven, ja us ho he dit. Els francesos, va ser els primers mesos que no ho tenien arreglat per tanta gent, però després ens varen tractar bé, ja ho sé jo. Que hi varen deixar-hi or, aquí, els que van fugir cap a França i cap a Rússia i cap a Mèxic. Hi van deixar una part d'or perquè ens donguessin menjar. Sí, sí, sí, va anar així això, ja ho sé jo.

- Molt bé.

- I en Franco...

- Deixa'l en Franco, ara! Ja hi arribarem.

- "Bueno", però demanava d'allò... l'or d'Espanya. I li varen contestar els russos: 'Entregueu-nos el Muñoz Grande' que "mandava" la División Azul i llavors us donarem una part d'or.

- Molt bé. Què t'anava a dir..?

- Diques, digues...
- Dinaveu i a la tarda, per exemple, què fèieu? Podíeu fer migdiada o continuàveu..? O sigui, es tractava de matar l'aranya com es podia?
- No havíem de fer res. Tothom ja... molts cridaven: 'Viva els camps de França, que ens atipen i no hem de fer res!'. Ara, que n'hi va haver que varen anar a marxar...
- No. Però ara en "serio". Això és veritat?
- Sí, és la veritat. Jo explico veritats. Molts varen marxar a treballar, però presoners igual. Havien d'anar a pic i pala i varen escriure: 'No us mogueu! No us mogueu pas que us faran treballar i sereu presoners igual'. Els hi va passar això a molts que varen sortir del camp i van anar a fer trinxeres pels francesos.
- I els que sortien era perquè volien o perquè algú els hi deia?
- No, no! Els francesos els... que volien sortir per la seva voluntat, però es pensaven que serien lliures, anar a treballar a França i lliures, però pic i pala i llavors presoners igual.
- Tú no t'ho vares plantejar mai de sortir?
- No, vaig dir: 'Ja estic bé. No em moc, jo'. Jo el que volia era que em vinguessin a buscar per treballar els francesos, que no m'hagueren vist més aquí, a mí, eh? No m'hagueren vist més a Espanya...
- O sigui, tú el que haguèssis fet, si haguèssis pogut era anar a treballar...
- A França.
- ...com un francès més.
- Igualment, sí senyor, perquè ja sabia la vida dels francesos, jo. Jo amb el meu germà, en pau descansi, jo tenia 16 anys i ell 14, ja vàrem anar-hi a fer veremes a França. Ja vaig quedar convençut de lo dels francesos i de lo dels espanyols. Érem uns desgraciats, nosaltres, i ells s'atipaven com uns lladres, ja a l'hora d'esmorzar i llavors, a la migdiada, dormien. I nosaltres a córrer amb les tomates i les arangades. Vaig quedar convençut, jo, dels francesos. I el meu pare també, ja sé alguna cosa del meu pare. I volia anar a Anglaterra, jo, que hi tenia una pobra tia. I els primers calés que vaig tenir en el camp, me'ls va enviar la meva tia, que estava a Anglaterra. Una minyona dels amos de la Pirelli de Manresa.
- Això vol dir, i ara obres un tema que també volia tocar, que quan vares estar al camp, vares tenir contacte amb algun familiar.
- Aquesta meva tia, poder...
- Va ser la primera amb qui vas estar en contacte?
- La meva tia vaig escriure-li que ja els tenia la direcció, i li vaig dir que em trobava presoner a França i els primers calés me'ls va enviar ella, pobreta...
- I amb aquests diners què hi podies fer al camp, Salvador?
- Hi havia una cantina que allà hi havia de tot. El que tenia calés ja trobava menjar per tot.
- Val. A part del ranxo que hi hagués.
- Sí, sí, sí. Hi havia una cantina. El que tenia calés... el que té calés ja ho té tot. Però no en teníem pas tots, eh?
- Amb el pare, és a dir, tú estaves al camp, vares anar al front, vares anar... vas fer la Retirada, vas anar al castell, després del castell a Vernet, en tot aquest trajecte de temps que passa, finals del 38, primavera i hivern del 39, quan vares saber del pare? O de la mare? Quan t'hi vas posar en contacte amb ells? O ells amb tú.
- Quan ens varen llicenciar d'Alacant, l'any 43.
- Del pare i la mare no en vas saber mai res?
- Sí. Ens escrivíem sempre amb el pare i amb la mare, sí.
- Ah, val, ja vull dir això. Vull dir això.
- I quan vaig venir jo de França...
- No, no. Ara m'interessa quan tú estaves al camp parlaves amb ells? És a dir, t'escrivies?

- Sí. Amb el meu pare sí.
- Sempre
- Parlàvem en cartes.
- Sí?
- Que les censuraven, eh, les cartes que enviaven d'Espanya.
- Com ho fèies per enviar una carta i com la rebíes?
- Sí, home, en el camp rebíem les cartes dels pares d'Espanya...
- Amb tota normalitat des del primer moment?
- Sí, sí. De seguida vàrem poder comunicar-nos...
- sí?
- ...amb el meu pare...
- No hi va haver problema?
- No, no.
- Inclús abans de que es reformés el camp?
- No, no.
- Durant els dos primers mesos més putes ja vares poder escriure?
- De seguida ja vaig poder comunicar-me amb el meu pare i la meva mare, vaja. Que eren aquí a Cabanes, pobrets.
- Sí, sí, sí.
- Jo me'n recordo de moltes coses... Doncs encara us volia explicar una altra cosa, lo de quan anava a estudi, que me'n recordo quan va venir la República, si voleu us ho puc explicar.
- Sí però esperarem un moment, ara ja ens ho explicaràs, espera't. La idea és que tu sempre vares estar en contacte en carta...
- sí, home, ja amb la guerra ens escrivíem sempre amb el meu pare i la meva mare.
- Val, val.
- I el meu germà, que també va anar a la guerra, que aquell es va salvar de miracle, també, i jo igual. Aquell es va passar a l'Espanya d'en Franco, el meu germà. I la meva mare, pobreta, va portar dol perquè un amic del poble va escriure que era mort, i va resultar viu. Al cap d'uns mesos la Creu Roja va venir, que era a l'altre costat, amb els d'en Franco.
- Molt bé. Passem la tarda...
- Vam haver de batre germans amb germans i pares amb fills, la nostra guerra, fills.
- El sopar era més o menys el mateix tipus d'alimentació que el dinar?
- Sí. No, no. El menjar que ens donaven a França quan ho varen tenir arreglat eraper menjar bé.
- I després a quina hora s'anava a dormir?
- Ah! Mira això... n'hi havia que cantaven, n'hi havia que..."chistes", n'hi havia que explicaven "cuentos". Sempre n'hi ha que distreuen...
- Tothom tenia present la guerra? Es veia venir la Segona Guerra Mundial allà al camp?
- Els gendarmes ens explicaven, i els soldats francesos, se'n rivien de nosaltres...
- Què deien?
- 'Elles amb elles se truquen', deien, dels espanyols. 'Nosaltres', diu, 'tenim unes metralladores i una artilleria, uns camions... ja poden venir els alemanys. No els hi va servir per res. Malaguanyats mil·lions de la Línia Maginot.
- Ho veien a venir ells?
- Síí.
- Se'n parlava de..?
- Ja en parlaven
- ...dels alemanys?

- Sí. Ja en parlaven els gendarmes i els soldats francesos. Estaven preparats, amb la seua linia. Molt mil·lions i, quan se'n varen donar compte els tenien a dins a França que es passejaven, set o vuit camions d'alemanys, je, je (rialles). Me cago en Déu! Va ser un desastre. I la sort, que el general de Gaulle va ser un gran general, eh? Que no va voler sang, si no hi haguere hagut una carnisseria a França. Aquest general, en de Gaulle, que era un general molt alt, encara me'n recordo jo d'aquest general. I n'hi havia algun de ministre, dels francesos, que ens volien pelar a tots perquè ens consideraven que érem comunistes, eh? Havien encarat metralladores. Allò era per alguna cosa, eh? Hi havia un ministre, un tal Daladier, que es veu que ens hagueren pelat a tots si haguessin cregut en ell.

- Vols dir a tots els exiliats.

- A tots els que érem allà als camps. M'ho creuré això, m'ho crec tot, jo. Dels humans m'ho crec tot, germans.

- Has dit que allà tú no vares veure mai que hi hagués algun tipus d'organització...

- No.

-...política ni que sigui d'una manera molt formal o informal.

- L'única cosa que vaig veure que hi havia dos gendarmes que a vegades es ficaven a dins del camp, i voltaven per dins el camp. I n'hi havia un, me'n recordo, pobret, matava els polls de la camisa i un gendarme s'hi va acostar i li fotia coces al cul. Allò: 'Allez, allez! Allez, allez!, que s'aixequés. I aquell paio havia sigut boxejador. S'aixeca, li fot cop de puny i el va estendre allà a terra, a aquell gendarme. I l'altre va escapar-se com va poder. Jo això ho vaig veure. I varen... i un gendarme també, un comandant dels gendarmes també es passejava per dins el camp i li varen cardar un cop de roc al gorro. I, és clar, al haver passat aquell cas amb aquell gendarme, va venir el comandant a veure què és lo que havia passat, que varen estendre un gendarme. I aquell paio li va pendre el fusell, a aquell gendarme, i l'altre va escapar-se com va poder de dins el camp. I es varen queixar al comandant i saps què els hi varen contestar els "jefes" grossos? 'Esta gente no los molestais, que se han jugado la vida muchas veces', volguent-los dir que també se la jugaran amb vosaltres, a cop de rocs. No en va entrar cap més. Això un "jefe" dels nostres els hi va dir.

- No va haver-hi represàlies?

- No va passar res. La única cosa que va passar va ser això, que el dia que varen fotre aquell cop de puny a aquell gendarme, que el varen estendre, se'l van emportar en una "camilla" els soldats i el fusell va desaparèixer i volien el fusell. I aquell fusell va desaparèixer, no el varen poder trobar més. I va ser quan el "jefe" nostre, un "jefe", aquell que teníem allà en un barracó a part, li va dir: 'Aquesta gent s'han jugat la vida moltes vegades, no els turmenteu, no els maltracteu perquè, pobrets...', de la forma que ens trobàvem poc que podíem estar tranquils allà. I varen creure-ho.

- Salvador, hi ha hagut un detall que m'interessava...

- Sí.

-...m'interessaria si me'l poguèssis explicar una mica més...

- Digues, digues, digues...

-...has dit que allà tú havies pogut rebre diners de la teva tia d'Anglaterra...

- De la meua tia, sí. de la meua tia...

- Vares rebre..? N'hi havia d'altres que també rebien diners d'altres llocs?

- Sí, home, el que tenia, cony, família li enviaven calés de França i d'Espanya.

- Val.

- Sí, home. Jo va ser el primers que...

- Per tant això era fàcil d'aconseguir-ho, el que podia tenir-ho, clar...

- Jo vaig ser els primers calés que vaig tenir de la meua pobra tia, pobreta, que m'estimava molt....(s'emociona. Nota del transcriptor) germana de la meua mare. I me'n recordo que el

meu amic, vaig anar a la cantina, vaig comprar pa, vaig comprar xocolata i en menjàvem tots dos.

- Això és el que et volia dir, i què podies comprar? Compraves pa, xocolata, què més?

- Sí, pa, xocolata i altres coses hi havien, mantequilla i coses que... congelat, vaja, coses que...

- Val.

-...masses...

- I això complementava lo que ja us donaven.

- No, no. El que tenia calés ja podia menjar tot lo que hi havia.

- Van ser els primers, i els segons calés que vas rebre, per dir-ho així? És a dir, vas rebre diners, també, dels pares?

- No, no. Vaig rebre només de la meva tia, i va ser quan ja va venir el mes d'agost, que vaig venir cap aquí.

- "Bueno", això és lo que ara parlarem, d'aquí a una estona, eh?

- Sí. I me'n recordo que Franco va fer un indult amb l'altaveu allà al camp: que tots els espanyols que no tinguessin les mans brutes de sang, que podien venir cap a Espanya.

- Això es va dir en castellà?

- En castellà, sí.

- Molt bé.

- I jo, cony, vaig escriure al pare i li vaig dir: 'Mireu, pare, hi ha això, si envieu els avals millor, però vindré igualment', que vaig poder entrar aquí, a La Jonquera.

- "Bueno", ara...

- Hagués hagut d'entrar cap a Irún no haguère vingut, però poguer entrar aquí a La Jonquera, jo ja sabia que a Figueres hi hauria algú que respondria de mí, cony, ja sabia lo que m'havia de venir. I l'aval que em varen fer la gent del poble, que ja tots són morts, l'alcalde i el "jefe" de Falange, estava molt bé. Però sabeu què hi faltava en aquell aval? Una lletra: "Adicto". Ja ho enenteneu això, no? Addicte al règim d'ells, d'en Franco. Jo vaig servir a l'exèrcit de la República, però poc que era addicte al seu règim, d'en Franco. Doncs el capellà, que hi havia un capellà que ningú sabia qui era, en el poble, que el meu pare va ser l'últim alcalde que hi va haver quan fugíem a França, aquí al poble de Cabanes, i es va salvar de miracle dels que fugien, eh, el meu pare. I això ho varen veure la gent del poble, com apuntava la pistola al cap al meu pare, un d'aquells que fugien cap a França. I el meu pare va voler sapiguer aquest paio a quin partit pertenyia el meu pare, si tenia algun carnet de... i tenia el carnet de l'UGT, el meu pare, dels treballadors.

- Deixem-ho ara aquí i continuarem una estoneta més.

- Doncs sí.

Entrevista 2

...Voleu que us la canti?

- Espera't, espera't. No.

- (Rialles)

- M'estàs desconcentrant, salvador. A veure, no, estàvem amb el tema del camp,...

- Sí, sí.

-...hi ha un moment en què se sap que es pot, que Franco fa un indult,...

- Sí, sí.

-... que, per tant, dóna porta d'entrada a les persones que...

- Que volien venir a Espanya.

- Molt bé.

- Sí senyor.

- I que no havien tingut delictes de sang durant la guerra.
- Ara. Doncs sí.
- Val? Tú vas escriure al pare...
- Sí.
- I què li demanes al pare en aquella carta?
- Li vaig dir: 'Mireu, pare, fan expedicions aquí, al Barcarès'. Aquí al Barcarès també hi havia un camp, aquí a França, i allà ens carregaven en camions i cap a Espanya. Pertús, La Jonquera i cap a Figueres. Però aquí a Figueres hi havia el tribunal, secretaris ja de la gent d'en Franco, dels soldats d'en Franco, i hi anava els que tenia els avals bé, que estaven bé. I a mí em va passar això, que hi faltava aquesta lletra.
- "Bueno", però abans d'arribar al final, anem al començament de la pel·lícula. És a dir, tú li demanes al pare que et faci un aval. Què li vas demanar tú al pare?
- Li vaig dir: 'Mireu, pare, hi ha un indult d'en Franco que podem venir els espanyols. Penso venir', li vaig dir, 'pare'; diu: 'Vine. Ja mirarem d'arreglar un aval un cop siguis al poble'. No en tenia cap jo quan vaig venir, d'aval. Però me'l varen arreglar de seguit, el cap de la Falange i l'alcalde que hi havia.
- Però te'l varen enviar a França?
- No, no. Aquí, aquí mateix.
- Tú vares venir d'allà sense aval.
- Sense aval. Sabia que s'havia de menester un aval abans, però amb l'indult que va fer en Franco ja podíem venir sense avals.
- Val, molt bé. Això no havia quedat clar. Perfecte. Per tant, tú prens la decisió de marxar....
- Sí. Vaig decidir-me a venir cap a Espanya.
- I a qui li vares dir del camp? És a dir, com ho vares fer?
- Al camp, cony... de l'Ariège ens portaven aquí al Barcarès...
- Val.
- ...en camions. Aquí feien les expedicions cap a Espanya
- Per tant, tú et vas presentar voluntari per dir: 'Jo sóc dels que vull marxar'.
- Sí. No, no. Jo vaig dir: 'Jo vull anar a Espanya', i em varen apuntar i com jo, molts.
- Val. I t'apuntaves un dia i te'n anaves l'endemà o trigaves "varios" dies a marxar?
- Oh, havies d'esperar el dia que ells t'ho deien.
- "Vale"
- Vaig sortir de l'Ariège jo d'aquesta manera. Varen carregar uns camions i cap aquí al Barcarès.
- I a Barcarès? Què recordes de Barcarès?
- A Barcarès hi havia camions que ens carregaven i ens portaven cap a Espanya.
- I el camp el vàreu arribar a veure, el camp de Barcarès, o no?
- Sí, era a tocar la platja.
- I què en recordes d'aquest camp?
- Sí...
- Comparat amb el que estaves tú..?
- Jo aquí no vaig pas ésser-hi.
- No, ja, ja, ja ho sé, però el que vas veure.
- Però, pobrets, també els passaven malament. Perquè tenien el mar allà i no es podien escapar, tancats i eren a tocar la platja, per rentar-se i prou, i aigua salada... malament. Malament.
- I aquí et vas trobar amb nois de Barcarès que estaven físicament més deteriorats que vosaltres?
- Sí, com jo, de la meua quinta, molts érem, que vàrem venir... cony, érem a aquests camps i vàrem venir cap a Espanya.

- No. Però em refereixo, quan vàreu arribar a Barcarès, vàreu trobar altres nois que també sortien d'aquests camps, suposo...
- Sí, sí, home.
- Físicament ells estaven més famolencs que vosaltres?
- Nosaltres, el camp que jo era, ens varen tractar bé a última hora. Ara, aquí no ho sé.
- Val.
- No puc pas discutir-ho jo això.
- No, però jo dic amb els nois que et vares trobar, que venien de Barcarès o d'altres llocs.
- Sí, doncs ja et dic, aquí varen fer les expedicions i vaig venir cap a Figueres i cap a casa.
- Molt bé. Ets a Barcarès. Més camions. Amb aquests camions com va ser el trajecte? Va ser un trajecte dur?
- No, no. De l'Ariège vam venir aquí, cony, a baix a la platja.
- Però anàveu asseguts, anàveu drets?
- Ah, drets. Res de seure. Drets. A dins del camió com els animals.
- Per això. A mí m'agrada que m'expliquis aquests detalls. Explica'm una anècdota dels camions.
- I quan vàrem anar cap a Galícia, amb un tren de càrrega com els porcs, que no podíem sortir.
- "Bueno", però això és després...
- Això és la gent d'en Franco.
- Sí, home. Això és després, Salvador. Però va passar alguna cosa curiosa en els camions, en el viatge?
- No, no va passar res.
- No va passar res?
- No va passar res.
- "Bueeeeno"
- Lo que volíem era... cap a Espanya volíem anar.
- Ho tenies clar? Per una persona com tú, que tenies l'ideal que tenies, ara vaig a punxar-te una mica, eh, espera't...
- Ah! Sí, sí, punxa'm, punxa'm...
- Et punxo... amb l'ideal que tenies, etcètera, etcètera...
- Sí, sí...
- ...ho veies clar això d'anar allà on hi havia en Franco?
- Gota. Gota clar. Ja els vaig sentir, jo, allà a Lugo, ja vaig sentir un capità que portava dues creus negres, que havia mort dos soldats, ja vaig quedar convençut, jo, d'aquell paio. No teníem res segur. I no ens donaven menjar. De Lugo ens varen traslladar, després d'un any, a Alacant.
- "Bueno", ja hi arribarem. Som a Barcarès, agafem els camions i cap a on anem?
- Cap a Espanya. (Rialles).
- Viinga, a veure si arribem d'una vegada. Però la dea és: a la frontera com va anar? És a dir, vosaltres arribeu i on baixeu dels camions?
- Aquí a Figueres.
- Vàreu passar la frontera amb els mateixos camions?
- Vàrem baixar aquí a la pujada del castell, aquí on hi ha el Dalí, vàrem baixar aquí mateix.
- Ah sí?
- El meu pare ja m'esperava.
- Però eren els mateixos camions que havies pujat a Barcarès, diguem-ho així.
- Sí senyor, sí senyor.
- A la frontera no us varen dir res?

- Eren camions ja dels espanyols, que els varen entrar a França. Eren camions d'Espanya, però els feien servir els francesos.
- "Vale", però això no m'ho havies dit. Val. Per tant, era el mateix camió que ja havies agafat des de Vernet, probablement, gairebé...
- Segurament.
- "Vale". O dels mateixos.
- Suposo que havia de ser així.
- Val.
- Sí.
- Val.
- Però de camions tants que vulguis, en tenien els francesos, que eren dels pobres que varen haver de passar cap a França, que marxaven en camions i d'altres a peu.
- Això era a l'agost del 39... més o menys?
- Sí. L'agost del 39.
- Per tant, la frontera la vàreu passar directe fins a Figueres, no vàreu ni parar.
- Ni ens vàrem parar, no. Llavors ja era pas com el primer moment.
- Arribes a Figueres i et retrobes amb el pare aquí a la vora del castell de Sant Ferran, no?
- Aquí a tocar a can Da... la d'això d'en Dalí. Aquí a la carretera del castell. I quan em va veure diu: 'Cagum en Déu, estas molt bó, fill meu!', em deia, 'Aquells que venen del camp de Reus, pobres, només tenen la pell i els ossos', ja ho sabia prou, jo. Hi havia d'anar-hi, també, si no hagués sigut que el secretari que tenia el meu pare, va anar-hi corrent el pare i va dir: 'Mireu, pobret, ara no pot venir al poble, perquè hi falta aquesta lletra'.
- "Bueno", com va anar, per tant? O sigui, baixeu i després com va anar?
- Va anar així, quan vaig esser a Figueres, l'aval que em va portar el meu pare, faltava aquesta lletra. L'alcalde i el "jefe" de Falange que no valien un ral ni l'un ni l'altre, ja els he conegut tots, ja tots són morts,... hi faltava aquesta lletra. I el meu pare va venir cap al poble de seguida, amb una bicicleta, pobre pare, i li va dir al seu secretari: 'Ara resulta que el meu fill no pot venir a casa', diu: 'I per què', li va dir; 'Perquè hi falta aquesta lletra'. I el senyor li diu, el secretari li diu: 'Si el vostre fill no té les mans brutes de sang, jo li posaré aquesta lletra, però no digueu res a ningú'. I va ser un fet. Va ser un fet. Era un capellà, no sabia ni, aquell home, què era. I era un capellà. Es va sapiguer acabada la guerra, que va quedar amb els d'en Franco. Ja m'enteneu, no? I el meu pare en va tenir sort, d'aquell bon senyor, que era molt... aquesta gent ho saben tot, els capellans. I li deia al meu pare: 'Mireu, Ramon, escolteu-me a mí, que ara vindran molt mal dades'. Ja sabia lo que anava vinguent! Compte, un capellà, voleu que no sapiguessin... ho saben tot aquests. Ja tots varen ser oficials d'en Franco, eh, els capellans, amb la nostra revolució. Franco els hi va donar ja alferes, tinents i capitans, per això va poder guanyar la guerra en Franco. I després la maquinària d'en Hitler. Jo parteixo d'un ideal i encara el tinc.
- Un cop es va resoldre lo de l'aval, te'n vares tornar a Cabanes?
- Sí. Quan vaig venir de l'exèrcit d'en Franco.
- Val, per tant, així no va ser en aquell moment.
- Sis anys, entre la guerra i l'exèrcit d'en Franco. Sis anys fora de casa. La joventut a can Paqueter, lo millor de la vida.
- Això completament d'acord.
- Sí.
- Però, un cop arribes a Figueres, on vares anar?
- Cony, aquí a on us dic, a la carbonera que hi havia...
- No, 'on us dic' no, perquè encara no ho hem dit. A on vares anar quan vares arribar a Figueres?

- A casa, llavors. Quan vaig sortir de Figueres, que l'aval, que em van posar la lletra aquesta, cap a casa, al poble. I cony, mira, treballar amb les màquines de batre, de seguida a guanyar centims.
- Però això ja parles de quan vas tornar de...
- Quan es va acabar la guerra.
- "Vaale". Però a mí m'interessa saber, quan arribes a Figueres, de l'exili, que baixes del camió i ve el pare, després a tú què et passa?
- Cony! Presoners d'ells!
- "Vaale". I on vares anar?
- Aquí a la Carbonera de Figueres, que en deien.
- "Vale". I on era la Carbonera de Figueres?
- Aquí a tocar el camp, al d'això dels "toros", aquell carrer que hi ha, que se'n va cap a, cony, cap al cementiri, allà hi havia la Carbonera, que en deien. Allà hi havia, cony, la gent d'en Franco que miraven els avals de la gent que arribava de França. Aquests eren els amos llavors.
- I quant temps hi vas estar a la Carbonera?
- "Pues" el mateix dia que vaig arribar. Vaig anar cap a casa, jo. L'aval aquest, ja el tenia l'aval, firmat del "jefe" de Falange i de l'alcalde. Però hi faltava aquesta lletra. I llavors vaig poder de venir a casa el mateix dia. El mateix dia d'haver arribat a Figueres.
- Val. I quant de temps t'hi vas estar a casa?
- No gaire.
- Vaaale, ara anem avançant. O sigui, a la Carbonera varen acabar...
- La meua mare, pobreta, quan vaig esser aquí al poble, saps què em va dir, pobra mare? Diu: 'Fill meu, hauràs d'anar a missa, ara, amb els "jefes", amb els de la Falange, nens i nenes. T'has de comprar una camisa blava, les fletxes de la Falange i haureu d'anar a missa'. Però va durar poc. Franco ja ens va mobilitzar a tots els que anàvem vinguent cap a Galícia, dos anys a passar gana. Sort de les castanyes. No hi havia cap calé a Catalunya! La moneda que tenien de la guerra, els pobres republicans, no va valer res. Franco ho va abolir tot. N'hi havia algun que en tenia algun de bó, però la majoria no servia... res! Molts de papers d'això del banc, de la guerra, vaja, de la República. Tot allò no va valer res. Va ser lo primer que va fer la gent d'en Franco. Ara, que la seua moneda que feia a Burgos, tampoc la volien els francesos. A França no els hi servia tampoc, eh? Va anar així això.
- Per tant, entre que vas arribar, que vares fer aquella petita estada a la Carbonera fins que es va resoldre el tema i vas poder anar a casa,...
- Sí, sí, sí.
- ...i que vares venir aquí a casa idesprés que vares... quan vares esser mobilitzat una altra vegada, Salvador?
- Cony! Del setembre del 39 "hasta" el 43. Vaig estar-hi dos anys a l'exèrcit d'en Franco. I allà vaig quedar convençut de l'exèrcit d'en Franco, jo.
- Vares tenir contacte..?
- Que em varen fer ser "cabo", "nada menos" a mi. Que no volia ser-ho, jo, de "cabo", perquè l'"asunto" dels militars a mi... jo volia anar a casa, pensava només. I a última hora en fer-se "cabo" perquè sabia escriure molt bé...
- Ja...
- I em varen fer-se "cabo", que no en volia ser. Vaig tenir una petita avantatge però em vaig "arriesgar" molt, eh?
- Després de tota aquesta experiència...
- sí, sí.
- ...vares tenir algun contacte, o al llarg de la teua vida et vares arribar a trobar amb alguna de les persones amb què havies estat a Vernet?

- Sííí. Molts amics vaig conèixer.
- No. Jo dic després de la guerra, als anys 50, als anys 40, als anys 60...
- Sííí, sí, sí en vaig trobar, sí.
- Sí?
- Coi, a Vilacolum mateix, jo en sóc fill, en el camp mateix, cony, en Dalmau, cosí germà de la meva mare (ens) vàrem trobar, també, en el camp de L'Ariège. I d'altres, vaja. Érem tants! Trobaves per tot arreu.
- I la mateixa pregunta però dirigida cap a la gent de França. Al llarg d'aquest període d'exili vares conèixer alguna persona de nacionalitat francesa? Algun francès?
- No en coneixia cap, jo, que "ojalá" n'hagués conegut. Jo esperava que em vinguessin a buscar per treballar, els francesos. A mi no em varen cridar mai. Poc que haguera vingut més jo a Espanya, a treballar, ja sabia lo que era França.
- Havies de tenir un contacte amb algú d'allà perquè et traguessin, eh?
- Oh, és clar, havies de tenir família. Si no tenies ningú, havies d'estar al camp, esperar que poguessis sortir.
- Per tant, el francès, aquella època, no el vares pas practicar gaire.
- No. No, no, no. Però jo sóc francès, més aviat. Hi havia de néixer i "ojalá" hi hagués nascut. Sí, sí. Sóc espanyol però sóc francès. Ja sé la vida dels francesos, jo, com és.
- Què deien els exiliats al camp de l'Espanya d'en Franco?
- Els que érem a França?
- Sí. Què deien de la...?
- Que deien que tenia esperances, encara, aquells pobres voluntaris, que encara Madrid no havia... no estava resolt. Encara tenien esperances de tornar a venir cap a Espanya i lluitar, pobres, aquells voluntaris.
- Els d'en Durruti?
- Encara tenien algunes esperances.
- Els d'en Durruti?
- Els d'en Durruti. Sí, senyor. Valents, eh, pobres. Encara tenien esperances, diu: 'Madrid encara no està... no ha caducat'. I varen... el mes d'abril va ser... la de... cony, tota Espanya va ser dominada pel franquisme. Hi ha coses que no em van agradar, jo, de la gent d'en Franco. La veritat us haig de dir. Si no hagués vist res, callo. Però sé moltes coses.
- A veure, al llarg de la teva vida, ara ja deixem una mica tot això, n'has parlat d'això amb els fills, amb la dona, amb els....
- Amb la dona...
- ...amb altres persones. Ho has compartit amb algú?
- Amb la dona ens ho explicàvem tot, amb la dona, pobreta, la meva vida, la seua, i amb el meu pare igual. Ara, aquest jovent d'avui, segons què ja no volen ni sapiguer-ho. N'hi ha que sí, que els hi agrada sapiguer, però la meva filla mateixa, li explico coses de les tragèdies, diu: 'M'estimo més que no me'n parreu'. Un "xasco", m'haig de callar. Haig de callar. I callo. I els hi dic a vegades: 'Que no us vingui res dolent, fills'. No els ho desitjo pas, jo, que els vingui res dolent, perquè jo ho he hagut de passar. I sóc viu de miracle jo, eh? Em varen treure el "gorro", a mi, amb una bala. "Gorro" i cabells i tot. Miracle. Per això doncs gràcies cada dia al sol, jo. Que sóc viu de miracle. I he escapat dels camps de França, eh? Aquells pobres que varen anar a treballar per allà els anaven caçant i... de viu en viu els cremava l'Hitler, eh? Ja ho sabeu com van fer desaparèixer sis mil·lions d'humans, l'Hitler? Això ho heu de tenir en compte, el jovent. I que no vingui cap guerra. Si els reis d'Espanya se saben avenir, que per mi són bona família, eh, n'hi ha que no els voldrien ni veure. Per mi els considero bona família, se saben avenir amb els "reinats" dels moros, no pot passar res. Ara, que Déu m'en guard que aquests fotessin alguna mala cosa.
- Hi penses en tot això quan estàs sol...?

- Jo hi he pensat...

-...quan li dius gràcies al sol cada dia? Ho tens present tot això, Salvador?

- Jo hi penso perquè sé les guerres d'Espanya lo que va passar. Hi ha moltes coses que no les saben el jovent.

'Salen los barcos de España,
con armamento y soldados,
para ir al campo de batalla
y allá donde ya son esperados.

Y las pobres madres van sufriendo y llorando
y pensando con sus hijos.

Y el pobre se despatriaba,
per no haver d'anar a la guerra
perquè aquí a aquesta nostra terra
només hi anaven els fills dels pobrets.

i els rics en tenien caixa oberta
per pagar els 300 durets.

Y el pobre se despatriaba
per no haver d'anar a la guerra
perquè aquí a aquesta nostra terra
només hi anaven els fills dels pobrets.'

La guerra de Cuba i la guerra de l'Àfrica. Això, algun dia també els hi cantaré aquí poble al poble. El dia dels vells vull pujar a l'escenari i els hi cantaré alguna cosa, que no saben res.

- Això on ho vas aprendre? Aquesta que ens has cantat ara.

- La meva àvia. La meva àvia, cantaba. Hi ha dues tonades en espanyol amb el meu pare i amb el meu avi. El meu pare la sabia aquesta. I després encara n'hi ha una altra, "La formiga". El cant de la formiga. La formiga també té molts de sentits.

- I "La formiga" de qui la vas aprendre?

- Del meu pare.

- Doncs, va, canta'ns-la, va.

- Veiam... quedarà gravat?

- Home, i tant que quedarà gravat.

- 'I n'és molt gran.

I n'és molt gran.

i lo que fa la formiga.

I n'és molt gran.

I un exemple ens van deixant.

I molt treballa la formiga
recollint els grans de blat
i dona exemple amb sa fatiga
i amb tota la humanitat.

I quan pels camps anant fent les segues
i moltes formigues veureu

i al costat d'un munt de terra
la seva caseta hi trobareu.

I al costat d'un munt de terra
la seva cova hi trobareu.

I les veureu moltes vegades
si n'ha fet algun ruixat
i en surten atrafegades

i a recollir els grans de blat.
I elles fan els seus viatges
i quan se troben pel camí
i en diuen amb els seus llenguatges:
'I jo per tú i tú per mi'.

Les formigues no es barallen
per "mandar" i menjar torró
i en viuen lliures i treballen
i sense pagar contribució.
I elles no necessiten notaris
ni "abogats" que els hi posin lleis
ni mentides en els diaris
i ni soldats per servir el rei.
I entremig de les formigues
sempre hi ha algun formigot
que en viu amb l'esquena dreta
volguent ser l'amo de tot.

I n'és molt gran,
i n'és molt gran,
i lo que fa la formiga.

I n'és molt gran
i un exemple ens van deixant,
i un exemple ens van deixant'.

- Són cançons que el pare sabia de la seva infància?
- El pare ja la cantava, aquesta, ja la sabia ell. Jo també l'he apresada d'ell.
- Déu n'hi dó quin regitzell de cançons que ens has cantat avui, eh? No t'ho pensaves pas que les cantaries, eh, avui?
- No. Aquí al poble no els hi he cantat mai perquè penso: 'Algun dia et fotran escàndol si cantes alguna cosa', però ja sé que els hi agradaria. Mira, anant amb autocars, a fer excursions, a vegades els hi poso allà i els hi en canto alguna. Sí. I en sé moltes, jo, de cançons. "Hasta" sardanes, sé.
- "Bueno", això deixem-ho de banda.
- "Bueno", doncs...
- Aquest de la formiga té molt de contingut social, eh?
- Sí senyor. Comunista, això. És comunista.
- Però el pare era republicà.
- Republicà. I els comunistes estan donant un exemple al món, eh? "Al tanto".
- Però el pare has dit que tenia el carnet de la UGT.
- Sí, sí. Li va poguer ensenyar a aquest militar que fugia cap a França i saps què li va dir al meu pare? '¿Y usted en estas horas qué piensa?', li va dir, '¿no tiene fascistas en este pueblo?'. I el meu pare li va dir que no, que havien marxat tots cap a França. I li diu: '¿Pues estas horas qué piensa?', li diu. 'Ah, yo paso a la frontera igual que usted', li va dir el meu pare. 'Iremos juntos', li va dir. I a la nit el meu pare es va escapar d'ell, no volia marxar el meu pobre... havia de deixar la mare, tres germans, les meves germanes... i no havia fet sang a ningú, al contrari, si ell hagués volgut, quan fugien, només havia de dir: 'Mira, aneu a tal casa o tal altra, agafeu-los i feu-ne lo que volgueu, d'aquests'. A aquell "fulano", que ja li deia... I això ho va explicar al seu secretari, que li apuntava la pistola al cap, aquí en aquesta casa tan rica del Campdorà, que en deien. 'Usted me está engañando y yo le partía la cabeza' li deia. I jo pensava: 'Ai!, pobre pare'. Perquè jo vaig fer la... vaig veure lo

que passava, amb la Retirada, cap allà, a aquells pobles de la Seu d'Urgell. Diu: 'Sé moltes coses, jo'. Jo pensava...

- Què passava?

- Jo pensava que aniria a la presó com tots, i havia d'anar-hi, amb una colla, també. I la sort que el seu secretari li va dir: 'Mireu, Ramon, surt en una llista que heu d'anar a la presó, també'. Diu: 'Però si l'alcalde hi va a Girona, a portar-la aquesta llista, haureu d'anar a la presó, però si puc anar-hi jo, no hi anireu'. Així va ser, al poguer anar el secretari a portar la llista dels presos que havien d'anar a la presó, no va haver d'anar a la presó. Va salvar-se de miracle, el meu pare, dels que fugien, eh? Aquí a Cabanes van anar a Vilarnadal, la mateixa nit, i quan va clarejar van venir aquí al poble, que el meu pare vivia a la Plaça de l'Oli amb la meva mare i les meves germanes. I l'alcalde: 'On és? ¿Dónde está ese hijo de puta?', i la meva mare ho sentia. I li deia a la meva mare: 'Si yo supiera que me está engañando, le partía la cabeza a usted y a sus hijas'. Estaven encesos, marxaven encesos, ja ho sé, jo.

- Però el pare què havia fet, el pare?

- No havia fet res però el va enganyar, li va dir que irien tots dos cap a França, i quan va ser fosc, quan va ser la nit, que van estar-hi poques hores aquí, al poble, es va escapar d'ell, del seu costat. I la meva mare no ho sabia on era, aquella nit no va dormir a casa el meu pare. És molt gros això. Ui!, lo que us explicaria... No sabia lo que feia, pobre pare, poc que ho sabia lo que estava passant.

- Per anar acabant, perquè s'està fent tard,...

- Sí, sí, sí.

- Què et sembla..? Com valores, en aquest país, com va anar la fi de la Dictadura i la Transició Democràtica?

- Jo...

- Segons la teva opinió, ara parlem d'una opinió personal.

- Jo... la democràcia, per mi, és lo millor que tenim. És pau, no? No és la pau la democràcia? Jo em penso que és la pau. I els socialistes també, per mi. I els republicans també. Ara, tothom té el seu ideal. I els respecto jo, els ideals, eh? Ens hem de respectar els uns amb els altres, en aquest món. I entendre'ns. Entendre'ns, les persones, que si s'entenen se soluciona tot. És aquesta la clau de la veritat, però, hi ha persones que, fer entrar un clau per la cabota és molt difícil. És molt difícil fer entrar un clau per la cabota. I n'és ple de gent difícil. Jo ho veig cada dia, a la meva edat. Lo que som els humans... tots els animals són més espavilats que nosaltres. Vaig anar aquí a la Vall d'Aran, fa quatre dies, i vaig veure els animals, les eugues, les vaques amb els seus petits, pobres, només els hi falta el parlar. Quan baixàvem de l'autocar, una vaca hi tenia el seu fill allà, al peu de la carretera, allà, i la vaca s'hi va anar acostant, jo ho vaig veure des de dalt de l'auto, el va tocar amb el morro volguent-li dir: 'Aparta't que pugui passar un cotxe de línia' (rialles) Pobrets. Em va agradar de veure-ho.

- Però... entenc per on vas, però, vull dir, tu consideres que la Transició Democràtica que hi ha hagut aquí, a l'estat espanyol, ha sigut positiva?

- Per mi... que són molts... hi ha molta gent que enganyen, però no són pas tots els que enganyen. Jo tinc confiança en algun dels que hi ha al govern, encara. I penso que han de sortir amb la seua. En Zapatero n'hi ha que no, que el critiquen i jo penso: 'Però què voleu d'aquest pobre home?' No ho sé si vaig equivocat o no ho vaig, però per mi, ha fet lo que havia de fer amb l'"asunto" de pujar la gent, tot, cony. Si, pobret, no pot fer res. Si li treuen els milions els mil·lionaris d'Espanya què ha de fer, aquest home? Ha de caçar-los, cony, en els mateixos del govern, se sapiguen avenir... són ells els que ho han de solucionar... Jo m'ho miro així.

- Deixem-ho aquí, Salvador?

- Sí.
- Ha sigut...
- Je. je (rialles)
- ..."bueno", tota una experiència.
- Encara us puc explicar altres coses, val més que no en parlem més...
- Vinga, deixem-ho aquí.
- Un altre dia, si voleu, encara podeu tornar a venir.
- "Bueno".
- "Bueno".

Última modificació: 2019-03-05 10:01:04

Font: ID390. Banc Audiovisual de Testimonis, Memorial Democràtic